

УДК 343.13:341.44

Решетняк Карина Юріївна

студентка

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПІДСТАВИ ВІДМОВИ У ЕКСТРАДИЦІЇ ОСОБИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ

***Анотація.** У статті визначено підстави відмови у екстрадиції та проаналізовано їх законодавче закріплення на національному та міжнародному рівнях. Запропоновано доктринальний підхід до класифікації підстав відмови у видачі особи та наведено його співвідношення з нормами міжнародних конвенцій. У статті наголошено на проблемі захисту прав і основоположних свобод людини та громадянина при проведенні процедури екстрадиції. Також названо застосовуваний у ЄС метод вирішення зазначеного питання, та проаналізовано доцільність імплементації його до національного законодавства з метою пришвидшення прийняття рішення про екстрадицію, або відмову у видачі.*

***Ключові слова:** екстрадиція, видача особи, європейський ордер на арешт, відмова у екстрадиції, підстави відмови у екстрадиції.*

Постановка проблеми. Криміногенна ситуація у світі зумовлює необхідність міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю, найпоширенішою формою якого є надання правової допомоги. Одним з основних видів такої допомоги є видача злочинців (екстрадиція). Однак існують випадки за яких шкода від застосування цього інституту може перевищити відвернену, тож саме з цієї причини законодавством України та міжнародними актами передбачено підстави

відмови у екстрадиції. Поширення умов і принципів світової спільноти на правовий простір змушує й національні інституції реформувати систему права загалом та її окремі галузі. Цей інститут безспірно довів свою ефективність, однак через стрімкий розвиток світової науки він має усі підґрунтя до подальшого вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підстави відмови у екстрадиції масштабно окреслені у працях таких дослідників як Татаров О.Ю., Сьомака Н.А., Бандурка О.М., Тертишник В.М та інших. Серед науковців, які займалися вивченням інституту екстрадиції, також варто назвати О.Є. Устюгову, І.Я. Фойницького, В.П. Шибіко та інших.

Метою дослідження є наукове осмислення та порівняння законодавчого закріплення підстав відмови у екстрадиції у міжнародній площині та на рівні національного законодавства, виокремлення проблематики пов'язаної із вирішенням питання про відмову у екстрадиції та виклад методу вдосконалення поставленого питання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підстави відмови у екстрадиції врегульовано не лише законодавством України, а й багатьма міжнародними актами. Загальні положення визначені Кримінальним процесуальним кодексом України. Зокрема ст. 589 зазначає, що іноземній державі відмовляється у видачі особи за наступних умов. Перша і основна підстава, це наявність у особи, стосовно якої надійшов запит про видачу, громадянства України на момент прийняття рішення про екстрадицію. По-друге, за законодавством України покарання злочин, за який запитано видачу, не передбачає позбавлення волі. Також важливо вказати, що не може бути видана особа, щодо котрої існує реальний ризик застосування смертної кари, знущань або негуманного поводження у запитуючій країні. По-третє, відповідно до законодавства України вичерпаний строк для притягнення особи до кримінальної відповідальності або виконання вироку щодо злочину, за який особу мало бути екстрадовано. По-четверте, за

умови, якщо процедурні аспекти екстрадиції були порушені з боку компетентного органу запитуючої держави. До таких порушень законодавець відносить ненадання матеріалів або даних, без яких неможливе прийняття рішення щодо екстрадиції особи, на вимогу компетентного органу України. Також відмові у видачі особи можуть посприяти зобов'язання України за міжнародними договорами. У разі наявності суперечності запитуваної видачі міжнародним договорам України, остання залишає за собою право відмовити у видачі. У зв'язку із останніми подіями на території України законодавець цілком логічно залишив за собою право не видавати особу, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що така видача входить у дисонанс із інтересами національної безпеки України. Важливо зазначити, що наведений перелік не є вичерпним, тобто можуть виникати і інші підстави відмови у екстрадиції, зокрема у випадку їх визначення міжнародними нормативно-правовими актами. [1].

Також окрім переліку підстав відмови у екстрадиції, наведеного ч. 1 ст. 589 КПК України, ч. 2 вказаної статті передбачено, що не можуть бути видані наступні категорії осіб: тим, що надано статус біженця, статус особи, яка потребує додаткового захисту, або тимчасовий захист в Україні. Вказані категорії осіб не можуть бути видані іноземній державі, де їх здоров'ю, життю або свободі загрожує небезпека за ознаками раси, віросповідання (релігії), національності, громадянства (підданства), приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань. Виключення можливі лише за випадків прямо передбачених міжнародними договорами, зобов'язання за якими взяла на себе Україна. На це вказує також Постанова Пленуму Верховного Суду України від 2004 р. № 16.

Виникає логічне питання, як бути з особами, котрі мають множинне громадянство. Водночас п. 1 ст. 2 Закону України Про громадянство України 2001 р. визначає, що законодавство України про громадянство ґрунтується на принципі єдиного громадянства - громадянства держави

Україна. Водночас відповідно до цього закону, в нашій державі не виключається можливість поліпатризму, але у відносинах з Україною, включаючи випадки процедури екстрадиції, особа буде визнаватися тільки як громадянин України, котрий знаходиться під захистом і піклуванням нашої держави [2]. На нашу думку, також необхідно враховувати думку особи, яка підлягає процедурі екстрадиції, та дізнатися те, громадянином якої держави вона себе вважає.

Підстави для відмови у здійсненні екстрадиції у кримінальному судочинстві можна умовно розподілити на дві групи: обов'язкові та факультативні. Обов'язковими підставами відмови у екстрадиції є обставини, при виникненні котрих, за нормами міжнародних договорів України, які мають пріоритет у застосуванні на території України, запитуючій державі надається відмова у видачі особи. До обов'язкових підстав відмови у екстрадиції слід віднести обставини, при виникненні яких за нормами міжнародних договорів України у держави виникає право, а не обов'язок відмовити у екстрадиції, але у внутрішньому законодавстві України такі обставини визнані обов'язковими для відмови у екстрадиції. [3, с. 389]. За Європейською конвенцією про видачу правопорушників, 1957 року до обов'язкових підстав відмови у екстрадиції належать наступні правопорушення: 1) політичні або пов'язані з ними (ч. 1 ст. 3); 2) запит про видачу був зроблений з метою переслідування або покарання особи на підставі її раси, релігії, національної приналежності чи політичних переконань або становище такої особи може бути зашкоджене з будь-якої з цих причин (ч. 2 ст. 3); 3) військового правопорушення, яке не є правопорушенням за звичайним кримінальним правом (ст. 4); 4) вже було проголошено остаточне рішення щодо відповідної особи – правило «Non Bis In Idem» (ст. 9); 5) закінчення строку давності (ст. 10). До факультативних підстав за Конвенцією пропонується відносити наступні причини відмови: 1) у видачі своїх громадян (ст. 6); 2) правопорушення, вчиненим на території

запитуваної держави (ст. 7); 3) запитуваною стороною вже ведеться переслідування за це правопорушення (ст. 8); 4) запитуючою державою передбачене покарання у вигляді смертної кари (ст. 11) [4].

Обов'язкові підстави прийнято вважати безумовними щодо відмови у видачі, однак на практиці все ж таки за запитуваною державою залишається «останнє слово». Наведемо приклад, австралійський журналіст і програміст Джуліан Ассанж у 2010 році розмістив на сайті WikiLeaks конфіденційні відомості про незаконні дії органів державної влади США. У результаті, він був вимушений виїхати з держави і переїхати до Швеції, де у подальшому його звинуватили у вчиненні іншого правопорушення. Проте, під час розгляду справи адвокати Ассанжа заявили, що пред'явлені звинувачення являються політизованими і мають відношення до його діяльності в США [5, с. 149]. Таким чином, ми спостерігаємо в питаннях екстрадиції дії, які направлені на формування обвинувачення особи на інших підставах, що у свою чергу можна трактувати як спробу обійти норми Європейської конвенції про видачу правопорушників.

Основною проблемою при відмові у екстрадиції, безумовно, є дотримання прав людини під час прийняття рішення про відмову. Норми, визначені міжнародними актами та національним законодавством за своїм формулюванням є такими, що можуть бути розтлумачені двояко, як вбачається з вищенаведеного прикладу. Це створює значний люффт для маніпуляцій та перетворює істинно правовий процес видачі правопорушника на «екстрадиційні торги» між державами. Необхідність прийняття рішення про екстрадицію особи розпочинає процес переговорів, що обертається тривалим перебуванням людини у в'язниці до суду, а іноді і без суду. Зрозуміло, що більш чіткі норми не дозволять охопити усе різноманіття ситуацій, пов'язаних із екстрадицією особи, що незмінно призведе до порушень прав людини, тому пропонуємо максимально регламентувати інший аспект. Як стверджує академік О.М. Бандурка,

міжнародне співробітництво в питаннях боротьби зі злочинністю основною своєю метою ставить захист прав і свобод людини [6, с. 78]. Відповідно держави мають всебічно сприяти пришвидшенню переговорів, тому, на нашу думку, доцільно, з огляду на активні інтеграційні процеси в Україні, врахувати міжнародний досвід.

Так, у межах Європейського Союзу функціонує більш скорочена у часі процедура – Європейський ордер на арешт (ЄОА). Це судове рішення, на підставі якого здійснюється примусова видача осіб із території однієї держави – члена ЄС на територію іншої держави – члена ЄС із метою притягнення до кримінальної відповідальності та покарання. Це рішення суду, що видається державою – членом ЄС із метою арешту та приводу до суду іншою державою – членом ЄС особи, яка розшукується за підозрою у вчиненні злочину, з метою виконання покарання у вигляді позбавлення волі або запобіжного заходу – взяття під варту [7, с. 134].

Варто зазначити, що національне законодавство в цьому питанні не залишилося осторонь. Верховна Рада України прийняла Закон від 02. 10. 2018 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України у зв'язку з ратифікацією Третього додаткового протоколу та Четвертого додаткового протоколу до Європейської конвенції про видачу правопорушників». З його ухваленням до законодавчого базису України імплементовано положення Третього та Четвертого додаткових протоколів до Європейської конвенції про видачу правопорушників. Відповідно до вищевказаних документів, особа має право просити про застосування спрощеного порядку видачі одразу ж після затримання. Таке нововведення позбавить необхідності отримання державою формального запиту про видачу особи. Відповідно до вищезазначеного нормативно-правового акту, видача особи, стосовно якої прийнято рішення про екстрадицію у спрощеному порядку, проводиться протягом 10 робочих днів з дня повідомлення про зазначене рішення компетентного органу іноземної

держави. Також за законодавством не допускається відстрочення фактичної передачі особи з підстав, визначених ст. 592 КПК України. Окреслені нововведення спонукають до скорочення строку перебування особи з метою її екстрадиції іншій державі під вартою на території України.

На нашу думку, такі зміни у законодавстві засвідчують, що вектор пріоритетів держави звернений на забезпечення прав та свобод людини. Однак за доцільне вважаємо звернути увагу та запропонувати на озброєння законодавцю інший аспект. Для ЄОА визначена специфічна сфера застосування ст. 2 рамкового Рішення від 2002 р. Так, ЄОА може видаватись щодо діянь, за які законом держави-члена, що видає ордер, передбачено покарання або захід безпеки, пов'язаний із позбавленням волі із верхньою межею не менше 12 місяців, або коли вже було призначено покарання – щодо обвинувальних вироків, які передбачають засудження до позбавлення волі не менше ніж на 4 місяці. Вірогідно, що цей досвід не буде сприйнятий законодавцем у світлі євроінтеграційних процесів, і під сумнів може бути поставлена необхідність дублювання в національному законодавстві таких положень. Однак беручи до уваги те, що строки євроінтеграції чітко не визначені, то доцільним є імплементувати схожі положення, задля забезпечення прав та основоположних свобод людини і громадянина.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 18.01.2001 № 2235-III, ред. від 18.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Закон України «Про громадянство України» від 18.01.2001 № 2235-III, ред. від 25.08.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
3. Татаров О.Ю. Екстрадиція: деякі проблеми теорії і практики /О.Ю. Татаров // Науковий вісник Львівського державного ун-ту внутрішніх справ. 2011. № 4. С. 389.

4. Про видачу правопорушників: Європейська конвенція від 13 грудня 1957 р., системний номер: 995_033, ратифікована Україною 16 січня 1998 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_033
5. Сьомака Н.А. Окремі правові та практичні підстави відмови у видачі осіб (екстрадиції) / Н. А. Сьомака // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Серія ПРАВО. Випуск 33-2. Том 2. С. 149.
6. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина I : [підруч.] / О.М. Бандурка. Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. С. 78.
7. Інститут екстрадиції: правове регулювання, допустимість застосування примусу, тенденції розвитку / І. І. Бойко// Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2017. Вип. 44, том 2. С. 131-135. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.44/part_2/32.pdf